

GELIJKHEID ONDER ERFGENAMEN

GELIJKHEID ONDER ERFGENAMEN

Ariadne VAN DEN BROECK

intersentia

Antwerpen – Cambridge

Gelijkheid onder erfgenamen
Ariadne Van den Broeck

© 2018 Intersentia
Antwerpen – Cambridge
www.intersentia.be

Omslag: Danny Juchtmans

ISBN 978-94-000-0970-7
D/2019/7849/14
NUR 822

Alle rechten voorbehouden. Behoudens uitdrukkelijk bij wet bepaalde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande toestemming van de uitgever.

Ondanks alle aan de samenstelling van de tekst bestede zorg, kunnen noch de auteurs noch de uitgever aansprakelijkheid aanvaarden voor eventuele schade die zou kunnen voortvloeien uit enige fout die in deze uitgave zou kunnen voorkomen.

“Les choses gratuites sont souvent celles qui ont le plus de prix.”

Christian Larsen

VOORWOORD

Het Rector Roger Dillemans Instituut Familiaal Vermogensrecht van de KU Leuven is fier een nieuwe doctor in de rechten in het juridische veld te mogen sturen. Dr. Ariadne VAN DEN BROECK bewijst met dit boek over “de gelijkheid onder erfenamen” dat zij ruimschoots voldoet aan alle wetenschappelijke vereisten om de titel van doctor in de rechten te mogen voeren. Zij legt een heel mooi onderbouwd doctoraal proefschrift voor. Het werk is goed gedocumenteerd en leest vlot. De structuur is doordacht en opgebouwd rond heldere onderzoeksvragen, die bovendien beantwoord worden (een prestatie die we niet in elk wetenschappelijk werk waarnemen). Ariadne slaagt er ook in om haar onderzoek compact en kernachtig te verwoorden. Het is een boek dat onder de magische grens van 500 pagina's blijft, een limiet die voor vele doctorandi onhaalbaar is omdat zij verstrikt geraaken in oeverloze gedachten en onvoldoende zin voor synthese aan de dag kunnen leggen.

Op rechtsvergelijkend vlak ligt een puik resultaat voor, geheel naar de strenge standaarden die op het Rector Dillemans Instituut worden gehanteerd, en die Ariadne zelf zoveel jaren heeft aangeleerd en bewaakt bij onze studenten van de derde bachelor rechten (seminarie familiaal vermogensrecht) en van de master rechten (meesterproef familiaal vermogensrecht). Een woord van dank past ook aan de leden van de begeleidingscommissie, die op dit vlak zeer nuttige suggesties deden (naast de promotor en copromotor zijn dat de collega's H  l  ne CASMAN (VUB) en Freek SCHOLS (Nijmegen)).

Dit boek biedt een grondige en rechtsvergelijkende analyse en kritische reflectie van vele vraagstukken die ook bij de hervorming van ons erfrecht aan bod kwamen, of grondiger en doordachter aan bod hadden kunnen of mogen komen. Hoewel de nieuwe erf wetten 2017 en 2018 een zeer verdienstelijke en nuttige wijziging van ons verouderde erfrecht realiseren, blijft het spijtig dat er zo weinig tijd was om de hervorming grondig aan te pakken en door te denken. Het wetgevend proces wordt gekenmerkt door bijzonder veel politieke particulariteiten, door het subjectieve ‘buikgevoel’ en intuïties van enkelen, waardoor echt grondige reflectie vaak niet mogelijk is, al is het maar vanwege tijdsgebrek. De beslissing om de inbreng tussen erfgenamen af te schaffen en te reduceren tot een inbreng tussen afstammelingen is snel genomen, en zonder enig onderzoek. Ook over de finaliteit van het gelijkheidsprincipe, thans tussen afstammelingen, is nooit een diepgaand debat gevoerd. Bij het lezen van dit boek, bij de vele boeiende analyses, kan men daarom wel eens het gevoel krijgen dat het een gemiste kans is dat de Belgische

wetgever niet meer en beter van dit soort van studies gebruik kon maken om het denkproces diepgaander te inspireren en te structureren, om zo de hervorming van het erfrecht nog meer fundament te geven. De voorbeelden daartoe in dit boek zijn talrijk.

Nemen we bijvoorbeeld de vele bedenkingen bij het personele toepassingsgebied van de verrekening door een erfgenaam van bij leven verkregen voordelen. Waarom niet in navolging van een strekking in de Franse doctrine aanvaarden dat ook in geval van een testament de bevoordelingen aan een afstammeling op voorschot zijn, behoudens bewijs van het tegendeel? Of lees het pleidooi tegen verzakelijking van de erfkeuze door verwerping, door een verplichting in hoofde van de verwerper om kosteloos voordelen ten belope van het surplus te vergoeden aan de nalatenschap (tenzij vrijstelling). De erflater wil niet dat een begunstigde na aanvaarding beter af is dan een andere erfgenaam. Waarom zou hij dat willen bij verwerping? Ook de dubbele inbreng bij plaatsvervulling stuit bij Dr. VAN DEN BROECK op gefundeerde kritiek. Inzake het tijdstip om de hoedanigheid van begiftigde te beoordelen of er al dan niet verrekening moet zijn, stelt zij bovendien de vraag waarom we niet het tijdstip van de gift verkiezen boven het moment van overlijden? Het is toch enkel op het moment van de gift zelf dat de intentie van de beschikker kan spelen: hij kan toch maar een voorschot op erfdeel gewild hebben als de begunstigde op dat moment echt een toekomstige erfgenaam was?

Met haar onderzoek naar de *Ausstattungskollation* uit het Duitse en Zwitserse erfrecht confronteert de auteur ons met een totaal andere conceptuele benadering van de verrekening van verkregen voordelen, waar in het Belgische recht zelfs nooit is over nagedacht. De bedoeling is hier om voordelen te neutraliseren die een begiftigde helpen bij de uitbouw van een zelfstandige levensstandaard: deze moeten worden verrekend omdat zij uit hun aard niet bedoeld zijn om de begunstigde definitief te bevoordelen ten opzichte van de andere erfgenamen. Dit is totaal anders dan onze visie waarbij wij zo veel mogelijk vermogenstransfers willen laten terugkeren naar de nalatenschap en onderwerpen aan gelijke verdeling.

Vermelden we ook het mooie pleidooi voor een meer functionele benadering van gelijkheid, met redelijke grenzen (gebruikelijke voordelen, alimentaire voordelen, kosteloze inwoning). Daarbij formuleert de auteur ook een duidelijk en haalbaar voorstel, met aandacht voor de concrete feitelijke context. Hierbij wordt bekeken of de erfgenaam ten nadele van het vermogen van de erflater een sterkere vermogenspositie kreeg. Die analyse wordt toegepast op de kosteloze ter beschikkingstelling van een onroerend goed en ook bepleit bij de kosteloze terbeschikkingstelling van diensten en prestaties. Hoe kan onze samenleving de economische waarde daarvan miskennen? Het volgende citaat illustreert de persoonlijke en kritische stellingname die Ariadne doorheen haar werk inneemt:

“Kosteloze arbeid door een familielid bekijken we vaak vanuit een eerder emotioneel en psychologisch perspectief dan door een economische bril. Dat is logisch, omdat deze persoon niet zomaar een goed ter beschikking stelt van zijn toekomstige erfge-

naam, maar zichzelf: zijn arbeidskracht, zijn tijd, zijn toewijding. Dit mag echter niet betekenen dat we blind zijn voor de impact die structurele kosteloze dienstverlening kan hebben op de onderlinge gelijkheid of dat het politiek incorrect zou zijn om het vraagstuk op te werpen. Dat denken we immers ook niet over de valorisatie van kosteloze arbeid in het relatievermogensrecht of in het kader van de theorie van de verrijking zonder oorzaak.”

Die rijkdom aan rechtsvergelijkende inzichten, die caleidoscoop van nieuwe en andere perspectieven die deze studie biedt; het in vraag stellen van onze traditionele Belgische benadering; het zijn zoveel mogelijkheden en opportuniteiten om ons denken over het recht aan te scherpen. Belangrijker nog, om ons juridisch apparaat in te zetten zoals het hoort: zoekend en tastend naar de onderliggende belangen, bekommernissen, bezorgdheden; twijfelend nadenkend over een balans daartussen – die zich dan aarzelend kristalliseert in een juridische regel die hopelijk zo goed mogelijk realiseert wat het recht moet brengen, met name op een zo redelijk en billijk mogelijke manier de verhoudingen tussen mensen regelen. Wat Ariadne ons met deze studie zeker aantoonst, is dat onze huidige regels van het erfrecht – zelfs na de hervorming ervan – maar zeer toevallige fixaties zijn, die helemaal anders zouden kunnen luiden en trouwens op diverse vlakken een stuk harmonieuzer zouden kunnen klinken.

In een voorwoord bij een doctoraal proefschrift hoort ook een kort woordje over de persoonlijkheid van de auteur. Dr. VAN DEN BROECK is een juriste die is gevormd aan de Universiteit Antwerpen en een Erasmusverblijf deed in Toulouse. Zij is volgroeid aan de KU Leuven, waar zij als onderzoeker aan het Rector Dillemans Instituut twee mooie boeken schreef, eerst op een onderzoeksproject (onder promotorschap van Walter PINTENS en Alain Laurent VERBEKE) over de “vermogensbescherming van kwetsbare meerderjarigen” en daarna als assistent en als aspirant FWO een doctoraal onderzoek dat hier nu in boekvorm voorligt.

Ariadne heeft zich in die jaren in Leuven ontwikkeld tot een sterke onderzoekster die mee de rechtsvergelijkende standaard van het Rector Dillemans Instituut heeft uitgebouwd. Zij kreeg vele kansen en greep die alle zonder aarzelen. Zo gaf ze lezingen in Washington en Nijmegen en nam ze deel aan een joint research seminar in Zuid-Afrika van het Rector Dillemans Instituut en de Afdeling Privaatrecht van de Universiteit van Stellenbosch. Ze schreef enkele waardevolle publicaties, onder meer in het *Tijdschrift voor Privaatrecht* en het *Tijdschrift Estate Planning*, en werd bekroond met de APR Prijs 2011 en de TPR Prijs 2013.

Op het Rector Dillemans Instituut vervulde zij verscheidene jaren een centrale en coördinerende rol, samen met Elise GOOSSENS. Deze beide enthousiaste full-time assistenten vormden een voorbeeldig ‘middle management’-team tussen mijzelf en de talrijke praktijkassistenten. Zij waren zeer graag gezien door hun collega’s van de Afdeling Privaatrecht en door onze studenten. Zij namen ‘ownership’ en verantwoordelijkheid, en waren naar mij toe erg proactief. Geregeld stelden ze

gewoontes in vraag, kwamen met nieuwe ideeën en voorstellen voor initiatieven. Zo vermeld ik graag de jaarlijkse methodologische sessie voor alle assistenten van het Instituut waarbij voor de begeleiding van seminars en meesterscripties ‘*best practices*’ worden uitgewisseld en in gesprek wordt gegaan over de formulering van onderzoeksvragen en de begeleiding van het tot stand brengen van functionele en geïntegreerde rechtsvergelijking. Ariadne VAN DEN BROECK was ook een facultair geëngageerde assistente: ze was vertegenwoordigster in de POC (onderwijscommissie) en medevoorzitster van Lean in Leuven Law.

Dr. VAN DEN BROECK past nu haar kennis toe in de harde jungle van de rechtspraktijk. Wij wensen haar toe dat zij dit doet met én vanuit dezelfde waarden die ze bij ons aan de KU Leuven heeft geleerd. Deze waarden prijken ook op de homepage van de website van het Rector Roger Dillemans Instituut en zijn medegeïnspireerd door onze Ererector:

“Het Instituut wil tevens inspireren tot een meer menselijke en ethische beleving van het recht. Legisme en het recht om het recht moeten wijken voor billijkheid en menselijkheid. Het recht is maar een instrument, nooit een doel op zich.

Roger baron Dillemans personaliseert de symbiose tussen wetenschap, praktijk, menselijkheid en solidariteit. Hij toont dat de excellentie van het scherpe juristenverstand nooit enkel voor zichzelf mag worden gebruikt, maar steeds ten dienste moet staan van de gemeenschap. Hij leert dat juristen dienstbaar moeten zijn aan mensen, door menselijke verhoudingen meer harmonieus te laten verlopen en conflicten te helpen oplossen met respect voor de belangen en gevoelens van alle betrokkenen.”

Beste Ariadne, moge je een advocate en juriste zijn die deze ambitie elke dag concreet probeert waar te maken. Het ga je goed.

Leuven, oktober 2018

Prof. Dr. Alain Laurent VERBEKE,
Directeur Rector Dillemans Instituut KU Leuven, promotor

Mede namens Prof. Dr. Renate BARBAIX,
Onderzoeksgroep Persoon en Vermogen UA, copromotor

DANKWOORD

Dit boek is de commerciële editie van het proefschrift '*Kosteloze voordelen en de gelijkheid onder erfgenamen*' dat ik op 12 juni 2018 openbaar heb verdedigd aan de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de KU Leuven.

Hoewel dit misschien niet de gewoonte is, wil ik het dankwoord van dit boek graag beginnen met een korte anekdote uit mijn kinderjaren.

Aan het einde van mijn lagere schoolopleiding – ik was toen twaalf jaar – kregen mijn medeleerlingen en ik de opdracht uit te beelden 'wat we later graag wilden worden'. Die pose werd vervolgens vereeuwigd op foto. Ik had toen twee grote dromen: ik wilde schrijfster worden en ik verlangde ernaar op avontuur te gaan, de wildernis in. Het resultaat was een ietwat onflatterende foto van mijn jonge zelve in safari-outfit met een blocnote en balpen in de hand.

Vandaag, vele jaren later, ben ik erg dankbaar dat ik de kans heb gehad om de grootste van beide dromen te realiseren. Gedurende zes jaar heb ik me aan het Rector Roger Dillemans Instituut Familiaal Vermogensrecht kunnen toeleggen op wat ik bijzonder graag doe: schrijven en onderzoek voeren.

Beroepsmatig doen wat je graag doet, wordt evenwel pas echt een plezier als je ook het gevoel hebt dat je bijleert, dat er uitdagingen zijn. Hiervoor wens ik graag mijn promotoren te bedanken, prof. VERBEKE en prof. BARBAIX.

Prof. VERBEKE wil ik vooreerst bedanken voor de begeleiding tijdens het onderzoek. Zijn inzicht in het recht betekende een grote meerwaarde voor mijn tijd aan de universiteit. Ik dank hem om mee te brainstormen, om me aan te zetten *out of the box* te denken en vooral om heel veel kansen te hebben gegeven op het vlak van onderwijs, publicaties, lezingen en congressen in binnen- en buitenland. Hierdoor waren mijn doctoraatsjaren eigenlijk ook één groot avontuur.

Prof. BARBAIX was niet alleen copromotor van dit onderzoek; zij legde ook de kiem voor mijn passie voor het familiaal vermogensrecht tijdens mijn opleiding aan de Universiteit Antwerpen. Ik ben haar dankbaar voor haar aanstekelijke enthousiasme tijdens die lessen én tijdens het onderzoek. De kritische opmerkingen en vriendelijke aanmoedigingen van prof. BARBAIX tilden mijn werk bovendien telkens weer naar een hoger niveau.

Ik ben uiteraard ook veel dank verschuldigd aan de andere leden van de examencommissie. In 2011 ben ik als assistent begonnen aan het Instituut Familiaal

Vermogensrecht onder de vleugels van prof. PINTENS en onder zijn hoede heb ik destijds mijn onderzoek over de zorgvolmacht gevoerd. Het deed me dan ook veel plezier dat hij deel uitmaakte van de jury van mijn doctoraat. Gelet op zijn bijzonder brede expertise en ervaring, was dit werkelijk een grote eer.

Ook prof. CASMAN, prof. DU MONGH en prof. SCHOLS wil ik graag bedanken om te zetelen in de examencommissie en voor de opvolging van het onderzoek. Prof. SCHOLS wens ik in het bijzonder te bedanken voor het leerrijke onderzoeksverblijf in Nijmegen en de hartelijke ontvangst daar. Prof. HERBOTS dank ik om voorzitter van de examencommissie te willen zijn en deze rol met verve te vervullen.

Op avontuur gaan in je eentje is uiteraard maar niets, maar daar moest ik tijdens mijn doctoraatsjaren gelukkig niet van wakker liggen. Op de afdeling Privaatrecht werd ik omringd door vele sympathieke collega's.

Eerst en vooral wil ik me richten tot Elise en Elisabeth. Men noemde ons wel eens de Drie Muskietiers of zelfs de Heilige Drievuldigheid; dat zegt genoeg. Ik ben hen erg dankbaar voor al hun humor en vriendschap. Ook de boeiende gesprekken, inspiratie en goede raad waren me veel waard.

In het bijzonder (maar zeker niet exhaustief) dank ik ook Siel, Dorothy, Ann, Wannes, Nick, Pieter, Bert en mijn vroegere *roommate* Sofie voor alle levendige lunches en fijne babbels. Michelle, Marie en Loes vergezelden mij in de eindfase. Ik wil hen graag bedanken voor de fijne tijd en hun praktische hulp bij de voorbereidingen van de verdediging.

Velen van voornoemde collega's hebben de tekst van het proefschrift nagelezen op typefouten, waarvoor zij uiteraard ook mijn oprechte dankbaarheid verdienen.

Tevens een welgemeend woord van dank aan Els, de secretaresse van het Instituut, en aan alle praktijkassistenten voor de vlotte samenwerking. Bedankt ook aan het team van Lean In Leuven Law, om mee te strijden voor die andere belangrijke gelijkheid, die tussen mannen en vrouwen. Uiteraard gaat mijn dank ook uit naar het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen, dat het onderzoek heeft gefinancierd, naar uitgeverij Intersentia en naar alle mensen die op praktisch vlak ondersteuning hebben geboden, zoals Gina en het personeel van de bibliotheek. Mijn huidige collega's bij Delboo wil ik oprecht bedanken voor hun interesse in mijn onderzoek.

Ook vrienden en familie hebben op hun manier bijgedragen tot de totstandkoming van dit werk, wellicht zelfs meer dan zij vermoeden. Eerst en vooral bedankt aan mijn vrienden uit Antwerpen. Bij de verdediging van dit proefschrift waren zij allemaal trouw op post om te supporteren, net zoals zij vroeger stevast op de eerste rij zaten toen ik toneel speelde. Tevens een welgemeende dankjewel aan Susanne en aan de Stappers, voor hun betrokkenheid en de ontspannende uitstapjes.

Op avontuur gaan mag dan wel plezierig zijn, maar een mens moet ook kunnen thuiskomen. Ik heb altijd het geluk gehad dat deze thuis een heel warme familie is.

Bij mijn ouders kan ik steeds voor alles terecht. Alleen al hiervoor ben ik hen zeer erkentelijk. Ik wil hen echter ook bedanken voor hun onwrikbare geloof in mij (en mijn onderzoek) en om alles mogelijk te hebben gemaakt.

Ik bedank ook mijn twee geweldige zussen, Chloé en Danaé. Met hen is het steeds gezelligheid troef en stiekem zijn zij vaak een voorbeeld voor mij, ook al ben ik de oudste. Ik hoop dat mijn pleidooi voor erfrechtelijke gelijkheid hen niet verontrust ...

Graag richt ik ook een woord van dank aan mijn lieve schoonfamilie, enerzijds Luc, Marleen, Lien en Veerle, anderzijds Chloë en Stefaan, voor al hun aanmoedigingen en de ontspannende (en vaak ook culinaire) familiemomenten.

Dit boek gaat over geschenken. Het mooiste geschenk in mijn leven draagt dezelfde ring als ik en staat altijd aan mijn zijde. Wim, bedankt om steeds jouw vrolijke zelve te zijn en voor al jouw begrip en steun. Naast mijn echtgenoot, ben jij ook mijn allerbeste vriend, die me door dik en dun aanmoedigt in al wat ik onderneem en met wie ik ongelooflijk veel plezier beleef. Kortom, een schenking die mijn leven zoveel rijker maakt.

Ariadne VAN DEN BROECK
Gent, augustus 2018

INHOUD

<i>Voorwoord</i>	vii
<i>Dankwoord</i>	xi
<i>Lijst met afkortingen van tijdschriften</i>	xxvii
 INLEIDING	 1
 Hoofdstuk I.	
Het principe van de gelijkheid onder erfgenamen	3
Afdeling I. Gelijkheid als erfrechtelijke verdeelsleutel.	3
Afdeling II. Verrekening als remedie tegen ongelijkheid	6
 Hoofdstuk II.	
Probleemstelling en onderzoeksvragen	9
Afdeling I. Het onderscheid tussen wettelijke en optionele verrekening	9
Afdeling II. Het toepassingsgebied van de wettelijke verrekening	10
§ 1. Personeel toepassingsgebied.	10
§ 2. Materieel toepassingsgebied.	11
A. De bedoeling van de beschikker als onderscheidend criterium	11
B. De economische impact van het voordeel als onderscheidend criterium	12
Afdeling III. Wilsverklaringen van de beschikker over de verrekening.	15
Afdeling IV. Samengevat: centrale onderzoeksvraag met begrippenkader	17
 Hoofdstuk III.	
Onderzoeksmethode	19
Afdeling I. Rechtsvergelijking	19
§ 1. Keuze van de stelsels	19
§ 2. Functionele rechtsvergelijking.	20
§ 3. Typologische rechtsvergelijking	22
§ 4. Geïntegreerde rechtsvergelijking	23
Afdeling II. Normatief onderzoek.	24
§ 1. Gelijkheid onder erfgenamen	24
§ 2. Autonomie van de erflater	26
§ 3. Billijkheid	28
Afdeling III. Bronnenmateriaal.	29

Hoofdstuk IV.

Structuur.	33
-------------------	----

DEEL I.

FUNCTIONIES VAN DE VERREKENING	35
---------------------------------------	----

Hoofdstuk I.

Wettelijke verrekening.	37
--------------------------------	----

Afdeling I. Het systeem van <i>Schenkungskollation</i>	37
--	----

§ 1. Principe	37
---------------	----

§ 2. Concrete uitvoering van de verrekening	39
---	----

A. Van verrekening <i>in natura</i> naar verrekening in waarde	39
--	----

B. Uitvoering van de verrekening in waarde	41
--	----

C. Waarderingstijdstip	43
------------------------	----

§ 3. Ratio van de verrekening	45
-------------------------------	----

A. Het mantra van de vermoedelijke wil van de erflater	45
--	----

B. Historisch-politieke achtergrond	48
-------------------------------------	----

§ 4. Een hernieuwde kijk op gelijkheid in de recente Belgische hervormingen	51
---	----

A. Beperking van het personele toepassingsgebied van de verrekening	52
---	----

B. Beperking van de verrekenbaarheid van legaten	52
--	----

C. Introductie van de globale erfovereenkomst	53
---	----

D. Uniformisering van de regels over de concrete uitvoering van de verrekening	54
--	----

Afdeling II. Het systeem van <i>Versorgungskollation</i>	55
--	----

§ 1. Principe	55
---------------	----

§ 2. Concrete uitvoering van de verrekening	57
---	----

§ 3. Ratio van de verrekening	58
-------------------------------	----

Hoofdstuk II.

Verrekening als optionele modaliteit	61
---	----

Afdeling I. Principe	61
----------------------	----

Afdeling II. Concrete uitvoering van de verrekening	62
---	----

Afdeling III. Ratio van de verrekening	62
--	----

Hoofdstuk III.

Opportunititeit van een wettelijke verrekenplicht	65
--	----

DEEL II.

PERSONEEL TOEPASSINGSGBIED VAN DE WETTELIJKE

VERREKENING..... 71

Hoofdstuk I.**Personen die tot verrekening gehouden zijn 73**

Afdeling I. Verrekening door erfgenamen of door afstammelingen 73

Afdeling II. Positie van testamentaire erfgenamen 74

§ 1. Positie van louter testamentaire erfgenamen 74

§ 2. Positie van testamentaire erfgenamen die tegelijk ab intestaat
erfgenaam zijn 75

A. Criterium van de ‘primerende roeping’ 75

B. Criterium van de omvang van de legaten 77

Afdeling III. Het vereiste van aanvaarding van de nalatenschap 81

§ 1. Het lot van kosteloze voordelen bij verwerping 81

A. Principe van behoud van het kosteloze voordeel 81

B. Mogelijkheid van een verrekenclausule 82

C. Evaluatie van het principe van behoud van het kosteloze voor-
deel bij verwerping 85D. Evaluatie van het principe van verrekening van het surplus bij
aanvaarding 91

§ 2. Het lot van kosteloze voordelen bij onwaardigheid 96

§ 3. Invloed van plaatsvervulling op kosteloze voordelen bij verwerping
of onwaardigheid 97

A. Problematiek van het surplus 97

B. Mogelijke oplossingen voor een billijkere behandeling van de
plaatsvervuller 101

C. Dwingend erfrecht als vangnet? 103

§ 4. Plaatsvervangende verrekening buiten de hypothese van plaats-
vervulling 105Afdeling IV. Het vereiste van erfgerechtigdheid op het ogenblik
van de bevoordeling 107

§ 1. Kosteloze bevoordeling van kleinkinderen 107

§ 2. Noodzaak van het vereiste van erfgerechtigdheid op het ogenblik
van de bevoordeling 112

§ 3. Uitzondering voor de hypothese van latere adoptie van de begiftigde .. 117

Afdeling V. Positie van de langstlevende echtgenote en wettelijk samen-
wonende partner 120

Afdeling VI. Verrekening ten behoeve van een derde 125

Hoofdstuk II.

Personen die verrekening kunnen vragen	127
---	-----

Afdeling I. Principe van wederkerigheid	127
---	-----

Afdeling II. Positie van legatarissen	130
---	-----

DEEL III.

MATERIEEL TOEPASSINGSGBIED VAN DE WETTELIJKE VERREKENING.....	135
--	-----

Hoofdstuk I.

Het onderscheid tussen een multifunctioneel en een zelfstandig voordeelsbegrip	137
---	-----

Afdeling I. Een multifunctioneel voordeelsbegrip	137
--	-----

Afdeling II. Een zelfstandig voordeelsbegrip in functie van de verrekening ...	140
--	-----

§ 1. Principe	140
---------------------	-----

§ 2. Onderscheid met het overeenkomstenrecht	140
--	-----

§ 3. Onderscheid met het dwingend erfrecht	143
--	-----

Afdeling III. Pleidooi voor functionaliteit	145
---	-----

Hoofdstuk II.

Het criterium van kosteloosheid	147
--	-----

Afdeling I. Afwezigheid van een gelijkwaardige tegenprestatie door de begiftigde.....	147
--	-----

§ 1. Principe	147
---------------------	-----

§ 2. Illustraties uit de rechtspraak	150
--	-----

Afdeling II. Kwalificatie van vergoedende voordelen	152
---	-----

§ 1. Verschuldigde vergoedende voordelen.....	152
---	-----

§ 2. Niet-verschuldigde vergoedende voordelen.....	152
--	-----

A. Probleemstelling.....	152
--------------------------	-----

B. Een eventuele morele plicht in hoofde van de beschikker als aanknopingspunt	153
---	-----

C. Uitsluiting van vergoedende voordelen op basis van hun karakter onder bezwarende titel	158
--	-----

D. Verrekening van vergoedende voordelen op grond van hun kosteloosheid.....	160
---	-----

E. Pleidooi voor een functionele benadering: de denkpiste van de vrijstelling van verrekening	161
--	-----

Hoofdstuk III.

Het criterium van de bedoeling van de beschikker	163
Afdeling I. Intentiegerelateerde criteria	163
§ 1. Achtergrond	163
§ 2. Criterium van de <i>animus donandi</i>	164
A. Het inzicht om te begiftigen	164
B. Verhouding tussen de <i>animus donandi</i> en het begrip ‘onrechtstreeks voordeel’	168
1. Het geval van de kosteloze terbeschikkingstelling van een woning	168
2. Het onrechtstreekse voordeel als een autonoom en objectief concept	169
3. Terugkeer naar het schenkingsbegrip en de <i>animus donandi</i> ..	173
§ 3. Criterium van de <i>Ausstattung</i>	175
A. Bijdragen aan de zelfstandigheid van de begiftigde	175
B. Objectivering van het criterium	180
C. Verhouding tot het schenkingsbegrip	183
§ 4. Beoordeling van beide benaderingen	186
A. De controverse over het Ausstattungscriterium	186
B. Argumenten van de voor-en tegenstanders van het Ausstattungscriterium	188
1. Tekstuele argumenten	188
2. Argumenten gebaseerd op de parlementaire voorbereidingen ..	189
3. Teleologische argumenten	191
4. Praktische argumenten	193
C. Evaluatie	194
1. Nut van een subjectief criterium	194
2. De vermoedelijke wil van de erflater als kern van het debat ...	195
3. Besluit: het criterium van intentionele bevoordeling	197
Afdeling II. Impact van de intentiegerelateerde criteria op de verrekenbaarheid van specifieke voordelen	198
§ 1. Impact op gebruikelijke voordelen	198
A. In het type van de <i>animus donandi</i>	198
1. Een afzonderlijk statuut voor gebruikelijke geschenken	198
2. Kwalificatie van een voordeel als gebruikelijk geschenk	202
a. Kwalitatief criterium	202
b. Kwantitatief criterium	203
B. In het type van de <i>Ausstattung</i>	204
C. Beoordeling van beide benaderingen	207
§ 2. Impact op alimentaire voordelen	209
A. Voordelen ter uitvoering van een wettelijke plicht	209
1. In het type van de <i>animus donandi</i>	209

2.	In het type van de <i>Ausstattung</i>	211
3.	Beoordeling van beide benaderingen	214
B.	Andere alimentaire voordelen	217
1.	In het type van de <i>animus donandi</i>	217
2.	In het type van de <i>Ausstattung</i>	221
3.	Beoordeling van beide benaderingen	224
§ 3.	Impact op educatieve voordelen	226
A.	In het type van de <i>animus donandi</i>	226
B.	In het type van de <i>Ausstattung</i>	228
C.	Beoordeling van beide benaderingen	234
1.	Educatieve voordelen als wettelijke plicht	234
2.	Educatieve voordelen voorbij de wettelijke plicht	235
3.	Educatieve voordelen als een voortzetting van familiale solidariteit na het overlijden van de ouder	236
§ 4.	Impact op (andere) voordelen die de uitvoering zijn van een morele plicht	238
A.	In het type van de <i>animus donandi</i>	238
B.	In het type van de <i>Ausstattung</i>	240
C.	Beoordeling van beide benaderingen	243

Hoofdstuk IV.

Het criterium van de economische impact

Afdeling I. De vereisten van verarming en verrijking

Afdeling II. Kosteloze overdracht van vruchten en inkomsten

§ 1.	Vruchten en inkomsten als opbrengst van een kosteloos voordeel	247
A.	Probleemstelling	247
B.	Lot van vruchten en inkomsten gegenereerd tot aan het overlijden ..	247
C.	Lot van vruchten en inkomsten gegenereerd vanaf het overlijden ...	252
1.	Hypothese van verrekening <i>in natura</i>	252
2.	Hypothese van verrekening in waarde	253
a.	Opbrengst van het kosteloze voordeel	254
i.	Eerste type: verrekening van de opbrengst van het kosteloze voordeel.	254
ii.	Tweede type: geen verrekening van de opbrengst van het kosteloze voordeel.	259
b.	Interesten op de verrekenwaarde	261
§ 2.	Vruchten en inkomsten als kosteloos voordeel <i>an sich</i>	263
A.	Probleemstelling	263
B.	Principiële verrekening door aanwezigheid van verarming en verrijking	263
1.	Vruchten en inkomsten als deel van het vermogen	263
2.	Vroegere bezwaren op grond van de economische aard van vruchten en inkomsten	264

3. Weerlegging van deze bezwaren.	266
C. Verhouding tot de vrijstelling van de opbrengst van een kosteloos voordeel.	269
1. Probleem.	269
2. Analyse van de <i>ratio legis</i> van de vrijstelling: transponeerbaar of niet?	270
3. Noodzaak van een beoordeling <i>in concreto</i>	271
D. De finaliteit van het kosteloze voordeel (en niet de herkomst) als beslissend criterium.	274
1. Grondslag.	274
2. Kwantitatieve component	278
3. Kwalitatieve component.	280
4. Besluit	281
E. Verhouding tot de kwalificatie van een renteloze lening.	282
Afdeling III. Kosteloze terbeschikkingstelling van een goed.	284
§ 1. Probleemstelling	284
§ 2. Restrictieve benadering	285
A. Het vereiste van een vermogensoverdracht	285
1. Principe.	285
2. Demarcatiecriterium tussen schenkingen en contracten uit vrijgevigheid	288
3. Toepassingen	290
B. Historische verklaring.	295
C. Het (vergeten?) onderscheid tussen bruikleen en recht van bewoning	297
D. Contrast met verhuring aan lage prijs.	300
E. Voorzichtige evolutie van het schenkingsbegrip in de rechtspraak ..	303
1. Kosteloze bewoning	303
2. Renteloze lening	305
F. Praktische oplossingen voor de beschikker om toch gelijkheid te realiseren	307
1. Op het ogenblik van de bevoordeling	307
a. Kwalificatie als contract onder bezwarende titel	307
b. Kwalificatie als zakelijk recht van bewoning	308
2. Na de bevoordeling.	308
a. Bevoordeling van andere erfgerechtigden.	308
b. Testamentaire gelijkheidsclausule	309
c. Globale erfovereenkomst	311
d. Minnelijke regeling na overlijden	312
§ 3. Extensieve benadering	312
A. Kosteloze bewoning als verrekenbaar voordeel.	312
B. Ratio	314
C. Verhouding tot het schenkingsbegrip.	315

§ 4.	Tussenbenadering	317
A.	Criterium van een alternatieve inkomstenderving.....	317
B.	Toepassing in de rechtspraak van het Duitse Bundesgerichtshof. . .	318
C.	Toepassing in de rechtspraak van het Franse Hof van Cassatie . . .	320
1.	Achtergrond.....	321
2.	Eerste indicaties van een verstrengd verarmingsvereiste.....	323
3.	Toepassing van het criterium van een alternatieve inkomstenderving	325
§ 5.	Beoordeling van de drie benaderingen.....	326
A.	Ongelijkheid tussen erfgenamen ten gevolge van het restrictieve schenkingsbegrip	326
B.	Geen redelijke verantwoording voor deze ongelijkheid.....	328
C.	Het vereiste van een alternatieve inkomstenderving als onnodige drempel	330
D.	Besluit.....	332
§ 6.	Uitsluiting van gebruikelijke voordelen.....	333
A.	Principe	333
B.	Beoordelingscriteria.....	333
§ 7.	Uitsluiting van alimentaire voordelen	335
A.	Kosteloze bewoning van alimentaire aard vs. kosteloze bewoning als spaaropportunity.....	335
B.	Toetsing aan voorbeelden uit de rechtspraak	338
C.	Hypothese van kosteloze inwoning.....	342
§ 8.	Waarderingsmethode	346
A.	Bij kosteloze bewoning	346
B.	Bij renteloze lening.....	347
§ 9.	Verhouding tot het dwingend erfrecht.....	348
	Afdeling IV. Kosteloze arbeidsprestaties	350
§ 1.	Probleemstelling	350
§ 2.	Restrictieve benadering	351
A.	Gebrek aan een vermogensoverdracht	351
B.	Historische verklaring.....	354
C.	Verhouding tot de kwalificatie van andere soorten kosteloze voordelen	356
D.	Valorisatie van arbeidsinspanningen elders in het familiaal vermogensrecht.....	357
1.	Valorisatie van arbeid in het relatievermogensrecht.....	357
2.	Valorisatie van arbeid in het erfrecht	360
§ 3.	Extensieve benadering	360
A.	Arbeid als verrekenbaar voordeel	360
B.	Verhouding tot het schenkingsbegrip.....	362

§ 4. Tussenbenadering	363
A. Criterium van een alternatieve inkomstenderving	363
B. Toepassing in de rechtspraak van het Duitse Bundesgerichtshof. . .	364
§ 5. Beoordeling van de drie benaderingen	366
§ 6. Uitsluiting van gebruikelijke voordelen	371
A. Beoordelingscriteria	371
B. Kernvraag: kennelijke ongelijkheid of niet?	372
§ 7. Uitsluiting van alimentaire voordelen	374
§ 8. Waarderingsmethode	375
§ 9. Verhouding tot het dwingend erfrecht	376

DEEL IV.

WILSVERKLARINGEN VAN DE BESCHIKKER OVER DE

VERREKENING	377
-------------------	-----

Hoofdstuk I.

Vrijstelling van wettelijke verrekening	379
---	-----

Afdeling I. Vorm van de vrijstelling van verrekening	379
--	-----

§ 1. De functie van formalisme	379
§ 2. Eerste type: vormvrijheid	380
A. Het vereiste van uitdrukkelijkheid	380
B. Uitzonderingen op het uitdrukkelijkheidsvereiste	384
§ 3. Tweede type: onderscheid naargelang het ogenblik van de vrijstel- ling van verrekening	386
A. Overzicht	386
B. Onmiddellijke vrijstelling van verrekening	388
1. Het vereiste van zekerheid	388
2. Stilzwijgende vrijstelling van verrekening	390
C. Latere vrijstelling van verrekening	392
1. Twee soorten vrijstellingen na de begunstiging	392
2. Eenzijdige wilsverklaring van de beschikker	393
3. Overeenkomst tussen de beschikker en de begiftigde	394

Afdeling II. Vrijstelling met toestemming van de overige erfgerechtigden . . .	396
--	-----

§ 1. Overeenkomst tussen de beschikker, de begiftigde en de overige erfgerechtigden	396
§ 2. Overeenkomst tussen de begiftigde en de overige erfgerechtigden, zonder de beschikker	400

Afdeling III. Omvorming van een vrijgesteld voordeel naar een te verrekenen voorschot	405
--	-----

§ 1. Probleemstelling	405
§ 2. Eenzijdige herroeping van de vrijstelling door de beschikker	406
§ 3. Contractuele omvorming door de begiftigde en de beschikker	407

§ 4. Contractuele omvorming door de begiftigde, de beschikker en de overige erfgeëchtigden.	410
§ 5. Contractuele afstand van de vrijstelling door de begiftigde ten aanzien van de overige erfgeëchtigden, zonder de beschikker.	411

Hoofdstuk II.

Verrekening opgelegd door de beschikker.	413
--	------------

Afdeling I. Probleemstelling.	413
------------------------------------	-----

Afdeling II. Tijdstip van de wilsverklaring.	413
---	-----

§ 1. Verrekenplicht op het ogenblik van de bevoordeling.	413
---	-----

§ 2. Verrekenplicht na de bevoordeling.	416
--	-----

A. Eenzijdige wilsverklaring van de beschikker.	416
--	-----

B. Overeenkomst tussen de beschikker en de begiftigde.	417
---	-----

Afdeling III. Vrijstelling van verrekening.	418
--	-----

ALGEMEEN BESLUIT.	421
------------------------	-----

Opzet van het onderzoek.	423
--------------------------------------	------------

Eerste onderzoeksvraag: ratio en opportuniteit van wettelijke verrekening. .	425
---	------------

Afdeling I. Ratio van de wettelijke verrekening.	425
---	-----

Afdeling II. Opportuniteit van de wettelijke verrekening.	426
--	-----

Tweede onderzoeksvraag: het toepassingsgebied van de wettelijke verrekening.	427
--	------------

Afdeling I. Het personele toepassingsgebied van de wettelijke verrekening. . . .	427
--	-----

§ 1. Implicaties voor testamentaire erfgenamen.	427
--	-----

§ 2. Implicaties bij verwerping.	428
---------------------------------------	-----

§ 3. Implicaties bij plaatsvervulling.	430
---	-----

§ 4. Implicaties voor het tijdstip van beoordeling van de hoedanigheid van de begiftigde.	431
--	-----

Afdeling II. Het materiële toepassingsgebied van de wettelijke verrekening. . .	432
---	-----

§ 1. Het onderscheid tussen multifunctionaliteit en functionaliteit.	432
---	-----

§ 2. Het criterium van kosteloosheid.	434
--	-----

§ 3. Het criterium van de bedoeling van de beschikker.	436
---	-----

A. Onderscheid tussen het type van de <i>animus donandi</i> en het type van de <i>Ausstattung</i>	437
--	-----

B. Impact van de intentiegerelateerde criteria op gebruikelijke, alimentaire, educatieve en (andere) morele voordelen.	438
---	-----

1. Gebruikelijke voordelen.	439
----------------------------------	-----

2. Alimentaire voordelen.	439
--------------------------------	-----

3.	Educatieve voordelen	441
4.	(Andere) voordelen ter uitvoering van een morele plicht.	442
§ 4.	Het criterium van de economische impact	443
A.	Kosteloze overdracht van vruchten en inkomsten	444
1.	Vruchten en inkomsten als opbrengst van een kosteloos voordeel	444
2.	Vruchten en inkomsten als kosteloos voordeel <i>an sich</i>	445
B.	Kosteloze terbeschikkingstelling van een goed.	446
1.	Restrictieve benadering	447
2.	Extensieve benadering	448
3.	Tussenbenadering	448
4.	Pleidooi voor een functionele benadering van gelijkheid, maar met redelijke grenzen.	450
a.	Principe	450
b.	Uitsluiting van gebruikelijke voordelen.	451
c.	Uitsluiting van alimentaire voordelen	451
d.	Uitsluiting van kosteloze inwoning	452
C.	Kosteloze arbeidsprestaties	452
1.	Restrictieve benadering	453
2.	Extensieve benadering	454
3.	Tussenbenadering	454
4.	Toepassing van de functionele benadering van gelijkheid, met redelijke grenzen	454
a.	Principe	454
b.	Uitsluiting van gebruikelijke en alimentaire voordelen ...	455
c.	Concrete implicaties voor het Belgische recht	456
Derde onderzoeksvraag: wilsverklaringen van de beschikker over de verrekening.		457
Afdeling I. Vrijstelling van wettelijke verrekening.		457
§ 1.	Vorm van de vrijstelling van verrekening	457
§ 2.	Vrijstelling met toestemming van de overige erfgerechtigden	458
§ 3.	Omvorming van een vrijgesteld voordeel naar een te verrekenen voorschot	459
Afdeling II. Verrekening opgelegd door de beschikker.		460
§ 1.	Op het ogenblik van de bevoordeling	460
§ 2.	Na de bevoordeling	461
<i>Bibliografie</i>		463
<i>Bijlage. Relevante wetteksten</i>		485

LIJST MET AFKORTINGEN VAN TIJDSCHRIFTEN

<i>AcP</i>	Archiv für die civilistische Praxis
<i>AJ Famille</i>	Actualité juridique Famille
<i>AJP</i>	Aktuelle Juristische Praxis
<i>AJT</i>	Algemeen juridisch tijdschrift
<i>BJM</i>	Basler Juristische Mitteilungen
<i>Brook. J. Int'l L.</i>	Brooklyn Journal of International Law
<i>BWNotZ</i>	Zeitschrift für das Notariat in Baden-Württemberg
<i>D.</i>	Recueil Dalloz
<i>FamRZ</i>	Zeitschrift für das gesamte Familienrecht
<i>Gaz. Pal.</i>	Gazette du Palais
<i>JCP</i>	Juris-Classeur périodique
<i>JCP G</i>	Juris-Classeur périodique – Edition générale
<i>JCP N</i>	Juris-Classeur périodique – Edition notariale et immobilière
<i>JT</i>	Journal des tribunaux
<i>JZ</i>	Juristenzeitung
<i>MittBayNot</i>	Mitteilungen des Bayrischen Notarvereins, der Notarkasse und der Landesnotarkammer Bayern
<i>NFM</i>	Notarieel en fiscaal maandblad
<i>NJW</i>	Nieuw juridisch weekblad
<i>NJW</i>	Neue Juristische Wochenschrift
<i>RabelsZ</i>	Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
<i>REP</i>	Relatierecht & Praktijk
<i>Rép. civ.</i>	Répertoire de droit civil Dalloz
<i>RM Themis</i>	Rechtsgeleerd Magazijn Themis
<i>RNB</i>	Revue du notariat belge
<i>RNRF</i>	Revue Suisse du notariat et du registre foncier
<i>RPP</i>	Revue de planification patrimoniale belge et internationale
<i>RTD Civ.</i>	Revue trimestrielle de droit civil
<i>RTDF</i>	Revue trimestrielle de droit familial
<i>RW</i>	Rechtskundig Weekblad
<i>ST</i>	Der Schweizer Treuhänder
<i>T.Not.</i>	Tijdschrift voor notarissen
<i>TBBR</i>	Tijdschrift voor Belgisch burgerlijk recht

<i>TBP</i>	Tijdschrift voor bestuurswetenschappen en publiekrecht
<i>TE</i>	Tijdschrift Erfrecht
<i>TEP</i>	Tijdschrift Estate Planning
<i>TPR</i>	Tijdschrift voor privaatrecht
<i>WPNR</i>	Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie
<i>ZBJV</i>	Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins
<i>ZEV</i>	Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge
<i>ZSR</i>	Zeitschrift für Schweizerisches Recht